

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК МЕТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) визначено, що кримінально-виконавче законодавство країни регламентує порядок та умови виконання й відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави шляхом створення умов, зокрема, для виправлення й ресоціалізації засуджених. Термін «ресоціалізація» є новим для вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства, який прийшов на зміну доволі «затертому» поняттю «перевиховання», що вже дискредитувало себе у вітчизняній науці й практиці і від якого відмовилися в кримінальному праві як від недосяжної мети [17, с. 61, 62].

Зміст ресоціалізації, що розкривається в ч. 2 ст. 6 КВК, полягає у свідомому відновленні засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, у поверненні його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя. При цьому необхідною умовою

ресоціалізації є виправлення засудженого.

Це положення КВК наводить на думку про виключне значення досягнення ресоціалізації засудженого для процесу боротьби зі злочинністю взагалі, оскільки саме зменшення рецидивної злочинності становить один з головних чинників впливу на її рівень. Формально особа, яка повністю відновила як повноправний член суспільства, повернулася до соціально-нормативного життя після відбуття призначеного їй судом кримінального покарання, перестає бути носієм ризику вчинення нового злочину, що свідчить про як би абсолютну правоту законодавця.

Однак введення до кримінально-виконавчого законодавства України категорії «ресоціалізація» стало предметом широкої дискусії серед науковців. В останні роки цю проблему досліджували А.Х. Степанюк, М.Б. Панасюк, Д.В. Ягунов, В.А. Бадира, О.М. Неживець та ін. Якщо вчені в галузі пенітенціарної педагогі-

ки, психології й державного управління вважають використання цього поняття в КВК цілком виправданим і доцільним, то фахівці правової науки, як правило, із цим категорично не погоджуються.

Прихильники введення ресоціалізації до предмета кримінально-виконавчого права виходять з того, що цілі покарання в соціалістичному суспільстві, у розвинутих буржуазних країнах, у сучасних демократичних державах далеко не завжди співпадають і не можуть бути ідентичними, а тому, вважають вони, за відправну точку слід брати не «філософію покарання», а «вилікування хворих соціальними недугами» [4, с. 9]. Саме тому й пропонується вести мову про розширення предмета галузі і пролонгацію кримінально-виконавчих правовідносин або ж їх різновидів. Із цієї позиції окремі вчені вбачають, що кримінально-виконавче право в подальшому розвиватиметься не тільки як галузь права, що регулює виконання кримінальних покарань і застосування засобів виправного впливу, а й як ресоціалізаційна галузь, включаючи правовідносини, що виникають у засудженого як суб'єкта, який відбув покарання, але зберігає протягом строку судимості обмежений правовий статус [20]. Ось чому, коментуючи використання законодавцем терміна «ресоціалізація», Д.В. Ягупов розцінює це як суттєвий крок

уперед на шляху переосмислення ролі й місця в'язниці в українському суспільстві [22, с. 222, 223].

Ю.В. Баранов доводить, що кримінально-виконавча система й відповідне законодавство можуть функціонувати лише в рамках руху до мети повної й безповоротної ресоціалізації засуджених, а ефективність їх буде вимірюватися лише показниками кількісних і якісних характеристик даної сфери [3]. М. Платек взагалі пропонує змінити парадигму кримінально-виконавчої політики. На її думку, перевиховна, ресоціалізаційна програма пенітенціарної системи має бути змінена на нову форму пенітенціарної політики – на нормалізацію. Різниця між ними, з її погляду, полягає в тому, що ресоціалізація в пенітенціарній системі становить обов'язок ув'язненого, а нормалізація – це його право. Головною метою першої є виховання ув'язненого, перетворення його на суспільно корисну людину. Друга ж підкреслює необхідність наблизити умови в'язниці до існуючих у відкритому суспільстві, що повинно полегшити повернення ув'язненого в останнє. Нормалізація, як вбачає М. Платек, має на увазі схожість умов життя у в'язниці й на волі. Ув'язнені позбавляються лише повної свободи пересування, але за ними повинна залишатися можливість вирішувати свої

сімейні питання, вчитися в освітніх закладах, носити власний одяг, користуватися поліклініками тощо. Очевидно, ґрунтуючись на думці, що в'язниця скоріше шкодить і лише у виняткових випадках за наявності низки специфічних умов може допомогти, вона підкреслює, що виховання людини для життя у відкритому середовищі неможливе в закритих умовах. Тому пенітенціарній системі належить так організувати умови відбування покарання, щоб ув'язнений міг за своїм бажанням брати участь у власних внутрішніх змінах, а якщо він вирішить, що це йому не потрібно, рішення не повинно мати для нього жодних негативних наслідків [12].

З точки зору В.А. Бадири, ресоціалізація має становити собою права засудженого. Зміна ж цього терміна на «нормалізацію» не створює помітної асоціації ні з правом, ні з обов'язком особи [2, с. 72]. М. Ансель відзначав, що індивід має право на ресоціалізацію так само, як у попередні епохи стверджувалося, що він має право на свободу, безпеку, власність і працю [1, с. 277]. Як стверджує правознавець, не можна примусово ресоціалізувати людину, оскільки цей процес повністю залежить від її бажання змінитися. Н. Пономарьова вказує, що при трактуванні поняття «ресоціалізація» має йтися не

тільки про соціальне, а більшою мірою саме про внутрішнє, серцевинне відновлення індивіда, який учинив злочин. Це і психологічна реабілітація, і відновлення в правах, і, безперечно, духовна реабілітація, тобто покаяння як зміна життя, зовнішніх і внутрішніх установок та цілей особи [14, с. 20].

У науковій правовій літературі відмічається, що за загальним розумінням ресоціалізація включає в себе виправлення, однак у значеннях «соціалізація», «підготовка до звільнення», «включення в суспільно корисну діяльність», «соціальна адаптація в суспільстві». Саме в такий спосіб ресоціалізація здатна знижувати ступінь громадської небезпеки злочинця. Мета виправлення ближча до процесу виконання покарання, а ресоціалізація – до реалізації кримінальної відповідальності [21, с. 16]. М.О. Стручков вважав, що процес ресоціалізації складається з 2-х етапів – пенітенціарного (час відбування покарання) й постпенітенціарного (період після звільнення від відбування покарання). Її елементи, з його погляду, містять і профілактичний вплив на осіб, які мають поведінку з відхиленнями [18, с. 161]. З точки зору М.С. Рибак, ресоціалізація – це єдність 2-х процесів: (а) соціалізації, оскільки формується нова система норм, по-

глядів особистості, і (б) антисоціалізації, бо порушується стара система цінностей, норм, людських властивостей. Усе це разом утворює реструктуризацію соціальних якостей, тобто ресоціалізацію [15, с. 33].

О.М. Неживець ресоціалізацію особи поділяє на допунітивний, пунітивний і постпунітивний, вирізняючи такі її стадії, як (а) винесення вироку й призначення покарання засудженому, (б) його адаптація до умов виконання покарання, (в) виправлення засудженого, (г) підготовка його до звільнення і (д) соціальна адаптація до умов життя на волі [9, с. 7].

О.І. Осауленко вказує, що це процес формування в індивіда позитивних рис і властивостей, які сприяють поважному його ставленню до людей, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій і стимулюють правослухняну поведінку. Інакше кажучи, ресоціалізація в такому розумінні є своєрідним змістом виправлення. Соціальна адаптація засудженого розуміється цим фахівцем подібно до того, як сформульовано ресоціалізацію у ст. 6 КВК України. Він зазначає, що така адаптація спрямована на формування в особи таких соціальних якостей, наявність яких дозволяє їй увійти в соціальне середовище й функціонувати в ньому як повноправний член суспіль-

ства [10, с. 60, 61].

За переконанням В.А. Льовочкіна, ресоціалізація має на меті виправлення засудженого, формування в нього правослухняної поведінки, стимулювання становлення на життєву позицію, що відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження й розвитку соціально корисних рис і відносин під час відбування покарання й соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі [8, с. 8]. Р.В. Ващенко й В.В. Сулицький це поняття трактують як процес виправлення засудженого, формування у нього правослухняної поведінки, стимулювання на життєву позицію, відповідаючу соціальним вимогам, на підставі відновлення, збереження й розвитку соціально корисних якостей і поглядів, подальшої адаптації до самостійного життя на волі [5, с. 30].

Таким чином, можна помітити, що поняття «виправлення засудженого», на думку названих учених, почало формулюватися диференційовано в контексті системи «мінімуму й оптимуму» з очікуванням змін на краще в його особистості й поведінці. На цьому фоні сформувався своєрідний погляд на цей процес, що обов'язково включає механізм закріплення і сприяння утвердженню позитивних змін в особистості засудженого, які визначаються

термінами «ресоціалізація» й (або) «соціальна адаптація».

Коментуючи включення до КВК категорії «ресоціалізація», А.Х. Степанюк обґрунтовано відмічає, що це є свідченням тактичної перемоги представників вітчизняної пенітенціарної педагогіки як «науки про перевиховання» [16, с. 51], тобто системи поглядів та уявлень про недосяжне, ірреальне, яке не має наявного буття, над розроблювачами проблем пенітенціарної психології, які віддають пріоритет категоріальному опрацюванню терміна «виправлення» [13, с. 195]. Більше того, впровадження цього терміна у вітчизняне кримінально-виконавче законодавство є спробою підмінити національну кримінально-правову доктрину теорією нового соціального захисту, в якій ця категорія виступає провідним, центральним екзистенціальним поняттям [1, с. 60, 61].

Ще критичніше відгукнувся на практичне втілення в життя ідеї ресоціалізації М.Б. Панасюк. Порівнюючи співвідношення чисельності психологів і засуджених, він дійшов висновку про неможливість його належного досягнення в сучасних умовах. Водночас науковець доволі негативно поставився до тяжіння української системи виконання покарань до запозичення нових слів без зміни змісту діяльності в цій

системі. Яким чином перейменування 1700 «начальників загонів» у 1700 «начальників відділень ресоціалізації засуджених» може змінити ситуацію в колоніях на краще без виділення бюджетних ресурсів, він вважає незрозумілим [11, с. 155].

Як вбачається, щоб установити можливість практичного досягнення ресоціалізації, необхідно чітко усвідомити декілька основних моментів, що залишилися поза увагою законодавця. Як уже зазначалося, ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства. У зв'язку із цим виникає справедливе запитання: а якого саме суспільства? Ринкові відносини, становлення яких продовжується в Україні за часів незалежності, поділили суспільство на класи: з'явилися багатії, середній клас і бідняки, що спричинило його поділ на певні прошарки, які, безумовно, перебувають у стані певних взаємопротиріч. То до якого з них має повертатися цей «повноправний член суспільства»? Більшість осіб, які відбули покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, вимушені повертатися саме в те середовище, що спонукало їх до вчинення злочину. Крім того, брак належного реагування на адміністративні правопорушення (особливо гостро це питання постало з мо-

менту декриміналізації дрібної крадіжки), на злочинні прояви (відмова в реєстрації заяв про злочини, в порушенні кримінальних справ тощо) «виховує» людей у дусі неповаги до прав і свобод інших громадян, формує в громадському середовищі правовий нігілізм, що зворотно пропорційний існуючому в ньому правопорядку. Поглиблюють цей нігілізм непоодинокі випадки, так би мовити, коригування закону на користь заможних прошарків населення, криза судової системи й неможливість реально захистити власні права. То чи є сенс вважати процес повернення в таке суспільство ресоціалізацією у прямому значенні цього слова?

Поряд із цим залишається поза увагою питання, що саме розуміється під словосполученням «соціальний статус повноправного члена суспільства». Конституція України проголошує рівність усіх перед законом. Однак формулювання, що міститься в КВК, створює враження про наявність соціального статусу *неповноправного* члена суспільства. Виходячи із цієї посилки, можемо зробити висновок, що засуджений у період відбування покарання (до моменту ресоціалізації) має обмежений статус члена суспільства. Але як у такому разі бути з положеннями ст. 63 Основного Закону, відповідно до яких засуджений користується

всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду, а також ст. 7 КВК, у якій йдеться про те, що держава поважає й охороняє права, свободи й законні інтереси засуджених, забезпечує їх соціальну і правову захищеність та особисту безпеку?

Певні сумніви виникають і при спробі осмислити словосполучення «загальноприйняте соціально-нормативне життя». У правовій державі (а Україна будує таку) закон і тільки закон регулює поведінку людини в суспільстві. Тому не зовсім зрозуміло значення терміна «загальноприйняте» в контексті наведеного вище словосполучення. Із цього можна зробити висновок про існування *не прийнятого широким загалом соціально-нормативного життя*, що є нонсенсом, оскільки положення закону є єдиними для всіх без винятку членів суспільства. Наведені упущення зумовлюють необхідність внесення відповідних змін до чинного кримінально-виконавчого законодавства, тому що така явна невизначеність породжує відповідний суб'єктивізм.

Потребує окремого розгляду й питання, в який спосіб ресоціалізація (в законодавчо закріпленому розумінні) досягається на практиці. Незважаючи на те, що Державний департамент України

з питань виконання покарань (далі – Департамент) поділяє й підтримує всі можливі ідеї ресоціалізації, в офіційно оприлюдненій інформації чомусь немає визначення того, як саме планується забезпечити впровадження названої мети. Крім того, тлумачення цього поняття, що має місце у виступах керівництва зазначеного відомства, в його планах роботи й прес-релізах, значно розходиться з розумінням ресоціалізації за КВК України.

Як зауважує Голова Департаменту, для досягнення ресоціалізації засуджених неповнолітніх у виховних колоніях діє комплексна система заходів, покликана забезпечити такі основні напрямки: (а) гарантування умов життя засуджених, сумісних з людською гідністю й нормами, прийнятими в суспільстві; (б) підтримання й розвиток у них почуття самоповаги через зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі й різниці між життям в ув'язненні і на волі; (в) підтримання і зміцнення соціально-корисних зв'язків з рідними і громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей; (г) надання умов для підвищення освітнього рівня й отримання професійних навичок, а також можливостей розвивати навички й нахили, що допоможуть їм після звільнення успішно включитися в життя суспільства [6].

Таким чином, Департамент веде мову виключно про пенітенціарну ресоціалізацію й окремі заходи, що мають *сприяти* подальшій постпенітенціарній ресоціалізації, незважаючи на те, що в КВК це поняття тлумачиться як завершений процес повернення особи до законслухняного життя, тобто як те, що відбудеться значно пізніше, ніж звільнення. Поряд із цим аналіз діяльності Департаменту дає підстави для цілковитої підтримки В.А. Бадири, яка стверджує, що ресоціалізація відбувається не завдяки, а всупереч нинішнім реаліям у цій царині, очевидно, за рахунок певного мінімального перерозподілу уваги з боку членів суспільства до раніше засуджених, який, мабуть, граничить з нинішніми соціальними закономірностями щодо більш терпимого ставлення до ближнього, далекими від задекларованого рівня [2, с. 69].

Натомість наявність у КВК такої достатньо спірної категорії, як «ресоціалізація», створює для Департаменту можливості штучного підвищення свого власного статусу без якихось там зусиль до зміни реального стану справ. Департамент визначає: «Державна кримінально-виконавча служба виконує *унікальну та притаманну тільки їй функцію* виправлення і *ресоціалізації* засуджених, а також функції охорони здоров'я, загальноосвітнього та професій-

но-технічного навчання, наділена правом займатись оперативно-розшуковою діяльністю, має у своєму підпорядкуванні воєнізовані формування, зброю, виробничі потужності промислового та сільськогосподарського виробництва тощо» [19] (курсив автора – М.Ч.).

Тому й не стала несподіванкою його реакція на розроблений і поданий до Верховної Ради Міністерством юстиції України проект закону «Про внесення змін до Кримінально-процесуального, Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України» (реєстр. № 2491). Департамент вважає, що це дуже важливий і необхідний законопроект, спрямований на забезпечення захисту прав засуджених осіб в установах виконання покарань, гуманізацію кримінальних покарань та умов їх відбування, який сприятиме створенню позитивного іміджу України за її межами. Проте деякі позиції щодо цього, на думку фахівців, Департаменту потребують суттєвого перегляду. Зокрема, відповідно до ст. 1 КВК України метою кримінально-виконавчого законодавства є «... захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених ...». Інакше кажучи, головною метою існування Державної кримінально-виконавчої служби України задекла-

ровано створення умов, що сприятимуть поверненню в суспільство повноцінних громадян. Нова редакція ч. 1 ст. 1 КВК України, запропонована вищезазначеним законопроектом, фактично змінює основну мету кримінально-виконавчого законодавства й на перше місце ставить застосування кари, чим віддаляє вітчизняну тюремну систему від поняття «пенітенціарна система», оскільки термін «пенітенціарна» визначається як «каяття».

У ст. 6 КВК України поняття «застосування кари» визначається як мета виконання покарань. На думку фахівців Департаменту, необхідно виключити слова «застосування кари» з тексту статей 1 і 6 КВК. Необхідно, вважають вони, також звернути особливу увагу на термін «ресоціалізація», вилучення якого з кримінально-виконавчого законодавства є неприпустимим. На сучасному етапі державне управління пенітенціарною системою має розглядатись насамперед крізь призму соціальної політики. Повинно поступово формуватися ставлення до установ виконання покарань у першу чергу не як до юридичної інституції, а як до соціальної, якій притаманні не тільки правові, а й моральні цінності. Проблеми кримінально-виконавчого законодавства не можна зводити лише до діяльності по застосуванню названих законом правообме-

жень. *Кримінально-виконавчому праву належить займатися проблемою застосування до засуджених педагогічних, психологічних і превентивних заходів впливу.* Тому Департамент переконаний, що вказаний законопроект є вкрай актуальним, проте за умови внесення до нього відповідних змін...» [7] (курсив автора – М.Ч.).

Усі наведені міркування, незважаючи на їх відмінність, дають змогу стверджувати, що ресоціалізація становить процес, достатньо тривалий у часі, який завершується значно пізніше, ніж відбувається звільнення з установи виконання покарань. При цьому, як показують практика й численні дослідження, у більшості випадків поставлена мета так і не досягається. Виокремлення її різних стадій доводить, що ресоціалізація відбувається не тільки в межах кримінально-виконавчих правовідносин, а й поза ними, що свідчить про недоцільність розширення предмета кримінально-виконавчого права. Подібні прагнення говорять лише про бажання окремих науковців і посадових осіб Департаменту покласти на останній невластиві йому соціальні функції, керуючись виключно

політичними або вузьковідомчими міркуваннями.

Безперечно, ресоціалізацію засуджених можливо визнати системоутворюючою метою національного кримінально-виконавчого законодавства. Повернути в суспільство й поставити колишнього правопорушника в один ряд з іншими правослухняними членами суспільства – привабливе кінцеве призначення кримінального покарання, тому й теорія ресоціалізації підкупає своєю, на перший погляд, доцільністю. Однак остання переважно є уявною, оскільки в жодному разі не може бути реалізованою в період виконання (відбування) кримінального покарання Державною кримінально-виконавчою службою України.

Саме тому включення до КВК України такої мети кримінально-виконавчого законодавства, як ресоціалізація, за сучасних умов видається передчасним і невиправданим. Максимальне завдання, що може бути покладено на цю службу, – це створення умов для подальшої ресоціалізації засуджених за допомогою законодавчо окреслених засобів.

Список літератури: 1. Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике) / Пер. с фр. Н.С. Лапшиной; под ред. А.А. Пионтковского. – М.: Прогресс, 1970. – 312 с. 2. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання / Дис. ... канд. юрид. наук. – Запоріжжя, 2005. – 256 с. 3. Баранов Ю.В. Методика и методология ресоциализации осужденных как предпосылка повышения эффе-

- тивності виконання покарання //http://www.auditorium.ru/v / index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&C 4. *Батищова Е.В.* Механізм реалізації соціальної функції государства (на прикладі діяльності уголовно-виконавчої системи) / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук – Владимир, 2006. – 23 с. 5. *Ващенко Р.В., Сулицький В.В.* Організаційно-правові питання ресоціалізації засуджених // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ / Голов. ред. В.М. Синьов. – К.: КІВС, «МП Леся», 2003. № 8. – С. 29-37. 6. *Кошинець В.В.* Актуальні проблеми гуманізації та педагогізації процесу виконання покарань стосовно неповнолітніх засуджених на сучасному етапі розвитку державної кримінально-виконавчої служби України/http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=48358&cat_id=45350&search_param=&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1 7. Ложка дьогтю / http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=51520&cat_id=45347&search_param=&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1 8. *Львовичкін В.А.* Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ / Голов. ред. В.М. Синьов. – К.: КІВС, «МП Леся», 2002. № 7. – С. 3-12. 9. *Неживець О.М.* Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 20 с. 10. *Осауленко О.І.* Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ / Голов. ред. В.М. Синьов. – К.: КІВС, «МП Леся», 2002. № 7. – С. 59-64. 11. *Панасюк М.Б.* Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ / Голов. ред. В.М. Синьов. – К.: КІВС, «МП Леся», 2001. № 6. – С. 63-69. 12. *Платек М.* Значение минимальных Правил ООН обращения с заключенными и Европейских тюремных правил для процесса нормализации / http://www.prison.org/lib/comments/platek001.htm. 13. *Поздняков В. М.* Отечественная пенитенциарная психология: история и современность: Монография. – М.: Акад. управления МВД России, 2000. – 270 с. 14. *Пономарева Н.* Пенитенциарный – значит ведущий к раскаянию! /http://www.vcc.ru/reshenie/2007-16/260 15. *Рыбак М.С.* Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики / Дис. ... д-ра юрид. наук. – Саратов, 2001. – 450 с. 16. *Синьов В.М., Радов Г.О., Кривуша В.І. та ін.* Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. – К.: МП «Леся», 1997. – 272 с. 17. *Степанюк А.Х.* Позитивна кримінальна відповідальність як предмет регулювання Кримінально-виконавчого кодексу України // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. / За ред. В.І. Борисова, В.С. Зеленецького та ін. – Вип. 9. – Х.: Право, 2004. – С. 60-93. 18. *Стручков Н.А.* Курс исправительно-трудового права: проблемы общей части. – М.: Юридат, 1984. – 240 с. 19. Чи потрібен такий закон /http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=51462&cat_id=45347&search_param=&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1 20. *Чорный В.Н.* Тенденции развития уголовно-исполнительного права// http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum5774/print5775.html 21. *Южанин В.Е.* Процесс ресоциализации в уголовном судопроизводстве. – Рязань: РВШМ, 1992. – 98 с. 22. *Ягунов Д.В.* Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування. – О.: П.П. Чебаненко Ю.А., 2006. – 252 с.

Надійшла до редакції 07.02.2008 р.